

Teoria języka

2011/2012

koordynator przedmiotu: Prof. dr hab. Jolanta Antas

KURS zakończony jest obowiązkowym EGZAMINEM

Zagadnienia poruszane na wykładzie:

1. Języki świata - ich ekspansja i zanik.
2. Cele badawcze i dorobek poznawczy językoznawstwa typologicznego oraz klasyfikacje typologiczne:
 - 2.1. w płaszczyźnie fonetycznej [systemy bogate i ubogie – prawo Ziffa];
 - 2.2. typologie składniowe: a) ze względu na stopień zwartości grup syntaktyczno-morfologicznych [języki izolujące, aglutynujące, fleksyjne, alternujące]; b) ze względu na szyk wyrazów w obrębie członów syntaktycznych [języki pozycyjne, przypadkowe i inkorporujące];
 - 2.3. cechy recesywne i ekspansywne języków.
3. Starożytny spór o nazwę: zasada *physei* i *thesei*; analogiści i anomaliści; spory o genezę języka [konceptje glottogoniczne]; spór naturalistów i konwencjonalistów; stanowisko Arystotelesa i jego podział wyrazów.
4. Starożytne językoznawstwo hinduskie: Panini i Patańjali.
5. Szkoła **Port Royal** i zagadnienie uniwersaliów języka [semantyki uniwersalne – Leibniz i Wierzbicka].
6. Lipska szkoła młodogramatyczna jako przejaw paradygmatu indukcyjnego i rozwoju językoznawstwa historyczno-porównawczego [Brugmann, Verner, Leskin, Paul i inni.]
7. Psychologizm Wilhelma van Humboldta i Wilhelma Wundta.
8. Szkoła kazańska: Jan Ignacy Niecisław Baudoin de Courtenay oraz Mikołaj Kruszewski.
9. **Ferdynand de Saussure** i jego *Cours de linguistique generale* [1916]:
 - 9.1. podział na *langue* i *parole* [Por. do podziałów: ergon – energieia; performance – competence; message – code];
 - 9.2. koncepcja znaku: *signifie* – *signifiant*; arbitralny – proporcjonalny; signification – valeur; [trójkąt semiotyczny Ogdena i Richardsa; trapez Greimasa i Pottiera];
 - 9.3. relacje syntagmatyczne i asocjacyjne (paradygmatyczne);
 - 9.4. diachronia i synchronia.

10. Cztery aksjomaty językowe **Karla Bühlera** z **Die Sprachtheorie** [1934] oraz Bühlerowska analiza systemu językowego (płaszczyzna deiktyczna/płaszczyzna symboliczna) oraz rozwój tej koncepcji w szkole londyńskiej
11. **Peirce'a** teoria znaku: symbole, ikony i indeksy; peirce'owskie pojęcie SEMIOZIS.
12. Emila Benveniste'a teoria systemów semantycznych i semiotycznych; o dwuklasowości języka [poziomy i jednostki].
13. Semiotyka, semantyka a pragmatyka: miejsce języka w systemach znakowych (od Peirce'a i Morrisa po Leecha i radykalną semantykę Wierzbickiej)
14. Amerykańska szkoła strukturalna – dystrybucjonizm i behawioryzm Leonarda Bloomfielda [Yale] kontra funkcjonalizmowi Jakobsona [Harvard].
 - 14.1. Pojęcia: transformacji i zdań jądrowych w teorii Zelliga Harrisa.
 - 14.2. Filozoficzne i psychologiczne konsekwencje modelu języka w ujęciu Noama Chomskiego:
 - 14.2.1. językowa kompetencja (*language competence*), a językowe wykonanie (*performance*);
 - 14.2.2. pojęcie *native speaker*, twórczy charakter języka
 - 14.2.3. mentalizm (natywizm), a fizykalizm,
 - 14.2.4. zadania gramatyki i pojęcie idealnego native speaker.
 - 14.3. Wersja gramatyki transformacyjno–generatywnej Chomskiego wg *Aspects of Theory of Syntax* [1965]:
 - 14.3.1. rozróżnienie między *strukturą powierzchniową* (*surface structure*) i *strukturą głęboką* (*deep structure*);
 - 14.3.2. pojęcie komponentu semantycznego i nowa wersja transformacyjna;
 - 14.3.3. uniwersalia materialne i formalne wg Noama Chomskiego i następców.
15. Charlesa Fillmore'a koncepcja przypadków głębokich (*case grammar*)
16. Amerykańska szkoła lingwistyki antropologicznej:
 - 16.1. szkoła Franza **Boasa**;
 - 16.2. koncepcja relatywizmu językowego **Sapira–Whorfa**.
17. Relatywizm językowy a uniwersalizm semantyczny czyli problem uniwersaliów semantycznych a kwestia słów warunkowanych kulturowo
18. Filozoficzne podstawy, psychologiczne korzenie i podstawowe założenia językoznawstwa kognitywnego:
 - 18.1. Berlina & Key'a koncepcja nazw kolorów (studium z semantyki kognitywnej kontra Whorfa koncepcji relatywizmu językowemu);

- 18.2. Eleonory Rosch pojęcie prototypu semantycznego i zjawisko kategoryzacji wg kognitywistów.
- 18.3. Georga Lakoffa koncepcja metaforyzacji języka naturalnego;
- 18.4. Ronalda **Langackera** „gramatyka przestrzeni” [*space grammar*]
- 18.5. zagadnienie konceptualizacji i Lakoffowskie „Tezy o znaczeniu”.
- 18.6. pojęcie schematu wyobrazeniowego i model „dynamiki sił” wg Johnsona i Talmy`ego
- 18.7. kierunki rozwojowe językoznawstwa kognitywnego w świecie i w Polsce.
- 19. Teoria modalności: modalność: aletyczna, epistemiczna i deontyczna
- 20. Zagadnienia pragmatyki mowy
 - 20.1. teoria aktów mowy wg Johna Langshawa **Austina** i jego *How to do things with words* [1962]
 - 20.2. pojęcie aktu mowy i warunków jego fortunności;
 - 20.3. koncepcja czasowników performatywnych;
 - 20.4. teoria illokucji i perlokucji.
 - 20.5. **Johna Searle’a** –reguły regulatywne i konstytutywne oraz warunki fortunności aktów mowy
 - 20.6. **typologie aktów mowy**: od propozycji Austina, przez Searle’a do kognitywnego podziału aktów mowy
 - 20.7. zasada KOOPERACJI i maksymy konwersacyjne wg Paula **Grice’a**.
 - 20.8. zjawisko implikatury i presupozycji. Typologie i podziały
- 21. Teoria relewancji Sperbera i Wilson. Nowe modele komunikacyjne.
- 22. Kognitywne rozumienie tradycyjnych pojęć i zagadnień językowych: granic języka, jednostek mowy i środków komunikowania.
 - 22.1. rewizja wcześniejszych koncepcji znaku językowego: od arbitralności do motywacji
 - 22.2. antropocentryczna perspektywa językowej płaszczyzny wyrażania – zasady kognitywne
 - 22.3. nowe spojrzenie na teorię komunikacji: na zagadnienie intencjonalności i środków jej wyrażania
 - 22.4. nowe spojrzenie na funkcje mowy i sposoby ich wyrażania

Ramowy program ćwiczeń do zajęć z Teorii języka

1. Hipotezy powstawania mowy. Koncepcje i założenia
2. Płaszczyzny i jednostki języka. Metodologiczne punkty widzenia
3. Dziedzictwo myśli strukturalnej
 - 3.1. Zasadnicze założenia myśli strukturalistycznej Ferdynanda de Saussure'a:
 - 3.1.1. podział na langue i parole
 - 3.1.2. koncepcja znaku: signifie – signifiant; arbitralny – proporcjonalny; signification – valuer;
 - 3.1.3. relacje syntagmatyczne i asocjacyjne (paradygmatyczne);
 - 3.1.4. diachronia i synchronia.
4. Europejskie szkoły strukturalistyczne:
 - 4.1. Szkoła praska – jej wkład w dorobek językoznawstwa i najważniejsze osiągnięcia
 - 4.2. Szkoła londyńska – od Bronisława Malinowskiego do J. R. Firtha i jego uczniów: M.A. K. Halliday, R. Gutwiński.
 - 4.3. szkoła genewska [Bally] – zjawisko aktualizacji i ekspresji językowej
 - 4.4. szkoła kopenhaska [Louis Hjelmslev] czyli koncepcja tzw. glossematyki.
 - 4.5. polski strukturalizm Jerzego Kuryłowicza i porównania jego koncepcji z koncepcją semantycznych przypadków głębokich Charlesa Fillmora.
5. Roman Jakobson i jego funkcjonalizm, problem metajęzyka w ujęciu Jakobsona oraz zagadnienie dwu aspektów języka: oś podobieństwa i oś przyległości (jako rozwinięcie desaussurowskiego podziału na oś syntagmatyczną i asocjacyjną (paradygmatyczną)
6. **Karla Bühlera** pojęcie płaszczyzny deiktycznej, zagadnienie anforyczności (anafora i katafora) i ostensji referencjalnej aktu mowy
7. Rewolucja generatywistyczna:
 - 7.1. trzy wersje gramatyk **Noama Chomskiego** wg jego *Syntactic Structures* [1957]:a) gramatyki skończenie stanowe; b) gramatyka struktur frazowych; c) gramatyki transformacyjne.
 - 7.2. współcześnie proponowane modele generatywne: gramatyki beztransformacyjne i tzw. minimalistyczny program Chomskiego oraz gramatyka rządu, wiązania i bariery.
 - 7.3. semantyka generatywna:
 - 7.3.1. analiza składnikowa [Katza i Fodora koncepcja „macierzy cech”];
 - 7.3.2. koncepcje słownikowe Katza, Fodora i Postalą z roku 1966.
8. Antropologiczna perspektywa spojrzenia na język – językoznawstwo kognitywne

- 8.1. pojęcie tzw. „kategorii radialnej” i tzw. „schematów wyobrażeniowych”
- 8.2. metafory konceptualne oraz miejsce i znaczenie prototypu i metafory w języku i językoznawstwie kognitywnym;
- 8.3. pojęcia domeny kognitywnej (domena źródłowa i domena docelowa) a zjawisko profilowania;
- 8.4. kognitywne modele metonimiczne
- 8.5. obrazowanie a gramatyka – uzasadnienie dla tworzenia konstruktów opisowych w gramatyce kognitywnej (wg Langackera)
- 8.6. proces konceptualizacji a zasady postrzegania zmysłowego w „gramatyce przestrzeni” Ronalda Langackera.
- 8.7. ikoniczność/arbitralność znaku
9. Problem uniwersaliów semantycznych – od indenfinibiliów do skryptów kulturowych
10. Zagadnienia pragmatyki mowy:
 - 10.1. tryb i siłą illokucyjna – czyli performatywna analiza zdań i wypowiedzi. Typologie pragmatyczne aktów mowy (Austin, Searle i inne propozycje klasyfikacyjne, także kognitywna pragmatyka)
 - 10.2. zjawisko presupozycji: najważniejsze koncepcje i typy presupozycji leksykalnych oraz problem tzw. informacji niejawnych przekazywanych systemowo lub konwersacyjnie (czyli o implikaturach i ich typach).

Spis proponowanych lektur:

Literatura podręcznikowa:

1. Austin John Langshaw (1962): *How to Do Things with Words*, Oxford University Press; przekład polski: „Jak działać słowami” [w:] *Mówienie i poznawanie. Rozprawy i wykłady filozoficzne*, 1993, przekład: Bogdan Chwedeńczuk, PWN, s 542–713;
2. Beaugrande de Robert Alain, Dressler Wolfgang Ulrich (1990): *Wstęp do lingwistyki tekstu*, PWN (szczególnie rozdz. VI: *Intencjonalność i akceptabilność*, w którym znajduje się jasne i spójne omówienie teorii Grice’a).
3. Bobrowski Ireneusz (1998): *Zaproszenie do językoznawstwa*, PWN, Kraków (szczególnie cz. IV: *Generatywne modele języka*, s. 85-116).
4. Bühler Karl (2004): *Teoria języka. O językowej funkcji przedstawiania*, tłum. Jan Koźbiał, Universitas, Kraków.

5. Chomsky Noam (1982): *Zagadnienia teorii składni*, przekł. I. Jakubczak, PWN, Warszawa (obowiązkowo rozdz. I: „Wstępne założenia metodologiczne”, s.14–88).
6. Evans Vyvyan (2009): *Leksykon językoznawstwa kognitywnego*, Kraków Universitas
7. Ferdinand de Saussure (1991): *Kurs językoznawstwa ogólnego*, tłum. K. Kasprzak, PWN, Warszawa (rozdziały obowiązkowe: ze wstępu: rozdz. III: „Przedmiot językoznawstwa” [s.35-45]; z części I: rozdz. I: „Istota znaku językowego” [s.89–93]; rozdz. II: „Niezmienność i zmienność znaku” [s.95–98]; rozdz. III: „Językoznawstwo statystyczne i językoznawstwo ewolucyjne” [1.s.103–105]; z części II: rozdz. IV: „Wartość językowa” [2.s.138–141]; rozdz. V: „Związki syntagmatyczne i asocjacyjne” [s.147–152]).
8. Fisiak Jacek (1975) *Wstęp do współczesnych teorii lingwistycznych*, „Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne”, Warszawa.
9. Gawroński Alfred (1984): *Dlaczego Platon wykluczył poetów z Państwa*, Warszawa (szczególnie rozdział poświęcony strukturalizmowi Ferdynada de Saussure’a i relatywizmowi poznawczemu – Whorf–Sapir).
10. Grice Paul (1976): *Logika a konwersacja* [w:] *Język w świetle nauki*, Warszawa, 1980, s. 91–114.
11. Grzegorzczkowska Renata (1990): *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa (szczególnie rozdz. IV: *Problemy modalności*; rozdz. VI: *Informacje niejawne przekazywane systemowo* (problem presupozycji).
12. Guiraud Pierre (1976:) *Semantyka*, seria Omega „Wiedza powszechna”, Warszawa.
13. Guiraud Pierre (1974): *Semiologia*, seria Omega „Wiedza powszechna” Warszawa.
14. Heinz Adam (1978): *Dzieje językoznawstwa w zarysie*, PWN Warszawa.
15. Heinz Adam (1969): *Językoznawstwo ogólne*, PWN seria „Nauka dla wszystkich” nr 98, Kraków.
16. Helbig Gerhard (1982): *Dzieje językoznawstwa nowożytnego*, PWN Warszawa.
17. Ivić Milka (1975): *Kierunki w lingwistyce*, Ossolineum Wrocław.
18. Tabakowska Elżbieta (red.) (2001): *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, Kraków.
19. Lakoff George, Johnson Mark (1988): *Metafory w naszym życiu*, PWN (założenia językoznawstwa kognitywnego).
20. Langacker Ronald (1995): *Wykłady z gramatyki kognitywnej*. Kazimierz nad Wisłą, grudzień 1993, pod red. Henryka Kardeli, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin. Obowiązkowo Wykład I i II: *Symboliczny charakter języka*. s.11-47.
21. Lyon John (1996): *Chomsky*, Warszawa.
22. Lyons John (1984): *Semantyka t. I i II*, tłum. A. Weinsberg, PWN Warszawa.

23. Lyons John (1975): Wstęp do językoznawstwa, Warszawa.
24. Majewicz Alfred (1989): Języki świata i ich klasyfikowanie, PWN Warszawa.
25. Malmberg B. (1969): Nowe drogi w językoznawstwie. Przegląd szkół i metod, PWN Warszawa.
26. Milewski Tadeusz (1965): Językoznawstwo, PWN Warszawa.
27. Searle John R. (1987): Czynności mowy, Instytut Wydawniczy „PAX” Warszawa (wykład teorii aktów mowy).
28. Tabakowska Elżbieta (1995): Gramatyka i obrazowanie. Wprowadzenie do językoznawstwa kognitywnego, Seria "Nauka dla wszystkich" nr 474, PAN Kraków (obowiązkowo).
29. Taylor John R. (2001): Kategoryzacja w języku. Prototypy w teorii językoznawczej. Prototypy w teorii językoznawczej, Przekł. Skucińska A., „Uniwersitas”, Kraków.
30. Wierzbicka Anna (1999): Język–umysł–kultura. Wybór prac pod red. Jerzego Bartmińskiego, PWN Warszawa.
31. Wierzbicka Anna (1965): O języku dla wszystkich, PWN Warszawa.

II. Wybrana i zalecana literatura ćwiczeniowa. Wybory tekstów:

1. Aitchison Jean (2002): *Ziarna mowy*, Warszawa PIW.
2. Akty i gatunki mowy (2004): Pod. Red. Bartmiński i inni w serii: Współczesna polszczyzna. Wybór opracowań (klasyka tekstów z tej problematyki zebrana w tomie).
3. Awdiejew Aleksy (1987): *Pragmatyczne podstawy interpretacji wypowiedzeń*, Kraków.
4. Awdiejew Aleksy (1983): *Klasyfikacja funkcji pragmatycznych*, „Polonica” IX s.53–87.
5. Jakobson Roman (1989): *W poszukiwaniu istoty języka* PWN (szczególnie artykuły: *W poszukiwaniu istoty języka*, t. I s. 115-135, *Dwa aspekty języka i dwa typy zakłóceń afatycznych* t. I s. 150–175 oraz *Metajęzyk jako problem językoznawczy* t. I s.382–390, *Poetyka w świetle językoznawstwa*).
6. *Język i społeczeństwo* (1980): Red. Michał Głowiński, Czytelnik Warszawa.
7. *Język w świetle nauki* (1980): Red. Barbara Stanosz, Czytelnik Warszawa.
8. *Językowy obraz świata* (1999): Red. Jerzy Bartmiński, UMCS, Lublin.
9. *Językoznawstwo kognitywne. Wybór tekstów* (1998): Pod red. Wojciecha Kubińskiego, Romana Kalisza i Ewy Modrzejewskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
10. *Językoznawstwo strukturalne. Wybór tekstów* (1979): Pod red. H. Kurkowskiej i A. Weinsberg. PWN Warszawa. (W wyborze znalazły się najwybitniejsze artykuły językoznawstwa strukturalnego).

11. Kleiber Georges (2003): *Semantyka prototypu. Kategorie i znaczenia leksykalne*, przekł.: Bronisława Ligara, Kraków „Universitas”.
12. Krzeszowski Tadeusz P. (1998): *Aksjologiczne aspekty metafor* przekł.: Roman Kalisz i Wojciech Kubiński [w:] *Językoznawstwo kognitywne. Wybór tekstów* pod red. Wojciecha Kubińskiego, Romana Kalisza i Ewy Modrzejewskiej. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 80–103.
13. Langacker Ronald W., (1998): *Wstęp do gramatyki kognitywnej* [w:] *Językoznawstwo kognitywne. Wybór tekstów* pod red. Wojciecha Kubińskiego, Romana Kalisza i Ewy Modrzejewskiej. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s.28-79.
14. Langacker Ronald W., (2005): *Obserwacje i rozważania na temat zjawiska subiektywizacji* Przekł.: Małgorzata Majewska, Universitas, Kraków.
15. Lewandowska–Tomaszczyk Barbara (1996): *Uniwersalizm a relatywizm na tle nowych teorii kognitywnych* [w:] *Językowa kategoryzacja świata*, red. Renata Grzegorzczkowska i Anna Pajdzińska, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s.47–70 (spojrzenie na hipotezę Humboldta–Sapira–Whorfa oczami kognitywizmu, pojęcie *zakotwiczenia konceptualnego*).
16. Libura Agnieszka (2000): *Wyobrażenia w języku. Leksykalne korelaty schematów wyobrażeniowych CENTRUM – PERYFERIE i SIŁY*, Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
17. *Lingwistyka i filozofia. Współczesny spór o filozoficzne założenia języka* (1977): Red. B. Stanosz, Warszawa PWN (szczególnie recenzja N. Chomskiego z „*Verbal Behavior*” B.F. Skinnera.)
18. Milewski Tadeusz (1993): *Założenia językoznawstwa typologicznego* [w:] *Teoria, typologia i historia języka*, Kraków, s. 88–116.
19. Sapir Edward (1978): *Kultura, język, osobowość. Wybrane eseje*, PWN Warszawa.
20. Searle John R., (1971): *What is a Speech Act?*, [w:] *The Philosophy of Language*, Oxford, 39-46, tłum polskie części pierwszej [w:] „Pamiętnik Literacki” LXXI, 1980, z.2, s. 241-248.
21. Searle John R., (1980): *Status logiczny wypowiedzi fikcyjnej* [w:] „Pamiętnik Literacki” LXXI, 1980, z. 2, s. 307-319.
22. Searle John R. (1999): *Umysł, język, społeczeństwo. Filozofia i rzeczywistość*, Warszawa (szczególnie rozdz. VI: *Mowa jako działanie* s. 215–253).
23. Tabakowska Elżbieta (1990): *Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu* [w:] „Teksty drugie”, pod red. R. Nycz nr 3, 1990 s. 97–114.
24. Whorf Benjamin Lee (1982): *Język, myśl, rzeczywistość*, PWN.

25. Wierzbicka Anna (1999): *Akty i gatunki mowy w różnych językach i kulturach* [w:] *Język–umysł–kultura*, wybór prac pod red. Jerzego Bartmińskiego, PWN, s. 228–269.
26. Wierzbicka Anna (1999): *Prototypy w semantyce i pragmatyce. Eksplikowanie znaczeń wyrażających postawy uczuciowe* [w:] *Język–umysł–kultura*, wybór prac pod red. Jerzego Bartmińskiego, PWN, s.49–81.
27. Wierzbicka Anna (1999): *Znaczenie nazw kolorów i uniwersalia widzenia* [w:] *Język–umysł–kultura*, wybór prac pod red. Jerzego Bartmińskiego, PWN, s. 405–450 (rzecz dotyczy problemu ludzkiej konceptualizacji widzenia).
28. *Znak. Styl. Konwencja* (1980): Red. Michał Głowiński, Czytelnik Warszawa (szczególnie artykuł **Emila Benveniste** o systemach semiotycznych; rozmowa z Jakobsonem i inne).

III. Słowniki i encyklopedie:

1. Encyklopedia języka polskiego pod red. S. Urbańczyka, Wrocław 1991.
2. Encyklopedia językoznawstwa ogólnego pod red. K. Polańskiego, Wrocław 1993.
3. Słownik terminologii językoznawczej, red.: Gołąb Z., Heinz A., Polański K., PWN, Warszawa 1968.